

POLACY O ROSJI

Polskie badania filozofii rosyjskiej. Przewodnik po literaturze. Część pierwsza, red. Liliana Kiejzik, Jacek Uglik, Aletheia, Warszawa 2009, ss. 249.

Zainteresowania Polaków rosyjską filozofią sięgają XIX wieku, okresu dla Polski dramatycznego, związanego z utratą niepodległości i istnieniem pod kuratelą m.in. Rosji jako jednego z zaborców. Filozofia była wówczas skoncentrowana wokół spraw narodowych. Rozpatrywano kwestie wolności, państwowości w perspektywie obecnych na wschodzie: okcydentalizmu, panslawizmu czy słowianofilstwa.

Jednym z głównych zadań ówczesnej polskiej inteligencji było kształtowanie stosunków polsko-rosyjskich. Uformowały się dwa opozycyjne obozy: rusofobów i zwolenników dialogu polsko-rosyjskiego. Do pierwszego z nich należał m.in. Maurycy Mochnacki (1804–1834), który nie wierzył w jakiegokolwiek pojednanie czy nawracanie Rosji z drogi despotyzmu. Nawoływał raczej do walki o niepodległość w imię wolności¹. Do drugiego obozu należał Henryk Kamieński (1813–1866), który jak pisze Jacek Uglik: „proponował konstruktywne podejście do dominującej kwestii w polskiej dziewiętnastowiecznej myśli, jaką był stosunek do Rosji. Kamieński do Rosjan, których podobnie jak Polaków uważał za ofiary ówczesnej sytuacji politycznej, odnosił się z wielką życzliwością i szacunkiem”². Ponadto kwestiami stosunków polsko-rosyjskich zajmowali się: Józef Maria Hoene-Wroński, Bronisław Trentowski, August Cieszkowski, Stanisław Staszic, Edward Dembowski, Joachim Lelewel, Andrzej Towiański³. Pierwsi polscy badacze rosyjskiej myśli czynili to ze względów przede wszystkim praktycznych. Bodźcem ich działań stała się niecierpiąca zwłoki sprawa niepodległości Polski, zaś źródłem zainteresowań konkretna sytuacja – życie pod zaborem rosyjskim, sytuacja trudna dla naukowców, bowiem obciążona ciężarem emocjonalnym.

¹ Zob. M. Mochnacki, *Dzieła*, t. I–IV, Poznań 1863.

² J. Uglik, *Obraz Rosji w polskiej myśli filozoficznej XIX wieku*, (w:) *Granice Europy granice filozofii*, pod. red. W. Rydzewskiego i L. Augustyna, Kraków 2007, s. 255.

³ Zob. *ibidem*, s. 253–265.

Na przełomie wieków XIX i XX jednym z najbardziej zasłużonych dla krzewienia wiedzy o filozofii rosyjskiej w Polsce był Marian Zdziechowski (1861–1938). Jego bliskie związki z intelektualistami rosyjskimi zaowocowały licznymi pracami naukowymi, nie pozbawionymi jednak właściwego dystansu. Myśliciel ten poświęcił filozofii rosyjskiej liczne artykuły naukowe, teksty eseistyczne i publicystyczne, drukowane w polskich i zagranicznych periodykach. Jak pisze Dariusz Barbaszyński: „Swoimi artykułami Zdziechowski ukształtował stosunkowo trwałą tradycję przedstawiania na łamach »Świata Słowiańskiego« twórczości polonofilów z rosyjskiego środowiska intelektualnego. W efekcie w latach 1901–1904 pojawiły się w tym piśmie m.in. sylwetki Aleksandra Pypina, Aleksandra Wiesiołowskiego, Longina Pantielejewa i Aleksandra Pogodina”⁴.

W latach 60. i 70. XX wieku kwestiami rosyjskimi intensywnie interesował się Andrzej Walicki. Efektem jego wieloletnich badań była opublikowana w roku 1973 książka *Rosyjska filozofia i myśl społeczna od Oświecenia do marksizmu*. W 1979 r. przetłumaczono ją na język angielski i wydano najpierw w USA, a następnie w Anglii. W 2005 r. pojawiło się uzupełnione wydanie tej pozycji pt. *Zarys myśli rosyjskiej. Od Oświecenia do renesansu religijno-filozoficznego*. Ponadto Walicki, uważany za jeden z największych autorytetów w świecie w kwestiach historii myśli rosyjskiej, opublikował wiele artykułów w czasopiśmie naukowych polskich i zagranicznych.

Od 1999 r. w serii wydawniczej „Jagiellońskie Studia z Filozofii Rosyjskiej” ukazało się 13 tomów artykułów, książek pokonferencyjnych, monografii dogłębnie analizujących myśl rosyjską. Polscy autorzy z dużym zaangażowaniem starali się prezentować historię filozofii rosyjskiej, analizować kluczowe problemy i etapy rozwoju myśli rosyjskiej, syntetycznie ujmować rosyjską myśl społeczną i polityczną oraz ukazywać klasyków filozofii rosyjskiej i ich teksty.

Do tego bogatego piśmiennictwa dołączyła niedawno kolejna pozycja pt. *Polskie badania filozofii rosyjskiej. Przewodnik po literaturze. Część pierwsza* (2009). Jak piszą redaktorzy tego wydawnictwa, Lilianna Kiejzik i Jacek Uglik, książka ta jest efektem spotkania badaczy filozofii rosyjskiej z kilku polskich uniwersytetów (m.in. Zielonogórskiego, Jagiellońskiego, Warszawskiego, Wrocławskiego) na kongresie zorganizowanym w 2007 r. w Berlinie przez oddział Międzynarodowego Komitetu do Badań nad Europą Środkową i Wschodnią. Teksty prezentowane w książce zadedykowanej Andrzejowi Walickiemu charakteryzują się różnorodnością metodologiczną i interpretacyjną. Redaktorzy publikacji mają świadomość niepełnego wyboru analizowanych poglądów wybitnych myślicieli rosyjskich (nie przeczytamy tu np. o Dostojewskim, Szestowie, Czadajewie), ale jest to ich subiektywna propozycja na pierwszą część tego swo-

⁴ D. Barbaszyński, *Między racjonalizmem a mistycyzmem. Problem przestrzeni etycznej w poglądach filozoficznych Mariana Zdziechowskiego*, Olsztyn 1999, s. 40.

istego przewodnika. Deklarują kontynuowanie prac i oddanie do druku drugiej jego części.

Teksty zgrupowane zostały w pięciu rozdziałach: 1. *Rosyjska filozofia w polskich badaniach*, 2. *Powstanie i rozwój*, 3. *Rosyjska filozofia XIX stulecia*, 4. *Rosyjska filozofia XX stulecia*, 5. *Od kogo wszystko się zaczęło*. Dowiadujemy się o stanie polskich badań nad filozofią następujących myślicieli rosyjskich: Grzegorza Skoworody, Aleksandra Hercena, Włodzimierza Sołowjowa, Michała Bakunina, Konstantego Leontjewa, Lwa Tołstoja, Siemiona Franka, Siergieja Bułgakowa, Mikołaja Bierdiajewa. Ostatni rozdział poświęcony został działalności naukowej dwóch wybitnych polskich badaczy myśli rosyjskiej: Andrzeja Walickiego i nieżyjącego już Włodzimierza Rydzewskiego.

Autorzy poszczególnych tekstów próbują pokazać rosyjskich myślicieli przez pryzmat tego, co napisano o nich w Polsce, a tym samym ukazać bogactwo literatury na temat filozofii rosyjskiej. Wielu z nich wskazuje na żywe związki rosyjskich myślicieli z Polakami i z Polską. Teresa Obolevitch, pisząc o Franku, przytacza np. fakt zaproszenia jego oraz Bierdiajewa, Hessena i Łosskiego w 1927 r. do udziału w pracach II Polskiego Zjazdu Filozoficznego w Warszawie. Anna Janczys przywołuje poglądy Hercena na sprawy niepodległości Polski: „Jesteśmy za Polską, bo jesteśmy za Rosją, jesteśmy po stronie Polaków, bo jesteśmy Rosjanami, chcemy niezawisłości Polski, bo chcemy wolności Rosji, jesteśmy z Polakami, bo jeden skuwa nas łańcuch”⁵. Antoni Kamiński wspomina wpływ Bakunina na ożywienie stosunków polsko-rosyjskich i działań w walce z caratem: „Bakunin był *spiritus movens* umowy, jaką redakcja »Kołokoła« zawarła z przygotowującym kolejne polskie powstanie z Centralnym Komitetem Narodowym w Warszawie”⁶.

Zwrócenie uwagi na tego typu kontakty ukazuje praktyczny wymiar polskich badań filozofii rosyjskiej. W XIX i XX wieku samookreślanie się Polski było uwikłane w konteksty kulturowe i polityczne rosyjskiego zaborcy. Postulaty wolności i niepodległości odnosiły się do możliwości samostanowienia o sobie w perspektywie utraconej państwowości. Wielu rosyjskich intelektualistów wspierało polskie dążenia niepodległościowe i właśnie z nimi Polacy starali się utrzymywać kontakty i o nich pisać.

Interesującym podsumowaniem jest tekst Michała Bohuna *Na drodze do syntezy*, dotyczący twórczości, a przede wszystkim postawy badawczej zmarłego w 2007 r. Włodzimierza Rydzewskiego⁷. Ten zasłużony krakowski naukowiec wniósł duży wkład w rozumienie idei wschodnich, z zaangażowaniem odkrywał tajniki rosyjskiego myślenia. Esej Bohuna został tak skonstruowany, że wyłania

⁵ A. Hercen, *Opowiadania*, Warszawa 1952, s. 435.

⁶ A. A. Kamiński, *Nieodwzajemnione uczucia*, (w:) *Polskie badania filozofii...*, s. 113.

⁷ Włodzimierz Rydzewski (1946–2007) był twórcą serii „Jagiellońskie Studia z Filozofii Rosyjskiej” i przewodniczącym jej rady programowej.

się z niego jedno z możliwych podejść do filozofii rosyjskiej. Autor ten twierdzi, że koncepcja Rydzewskiego oparta została na następujących założeniach: po pierwsze, że filozofia rosyjska jest niewyczerpanym źródłem inspiracji; po drugie, że mogą współistnieć obok siebie różne sposoby odczytywania i interpretacji filozofii rosyjskiej; po trzecie, że filozofia rosyjska musi być badana w kontekście interdyscyplinarnym z uwzględnieniem kultury, religii, historii, gospodarki; po czwarte, filozofii rosyjskiej nie można traktować jako tylko konstruktu akademickiego (zwłaszcza tych idei filozoficznych, które pojawiły się do XIX wieku). Te i wiele innych trafnych uwag odnoszących się uprawiania filozofii przez Rydzewskiego jest zarazem otwartym i konstruktywnym spojrzeniem na historię myśli rosyjskiej. Dzięki temu filozofia ta staje się faktycznie nieustającym źródłem badań, a jej popularność nie wynika z mody, lecz z autentycznego zainteresowania. Jak zauważa Bohun, fascynacja kulturą Rosji krakowskiego uczonego szła w parze z właściwym dystansem i próbą obiektywizowania: „Dla niego za pojęciem tym [rosyjskiej idei] kryje się całościowy projekt empatycznego i analitycznego podejścia do rosyjskiej filozofii, wolnego od naiwnej fascynacji, jak też od lekceważącego odrzucenia. Rzecz w tym, by wydobyć to, co w niej jest oryginalne, ale jednocześnie posiada ona szerszy, uniwersalny kontekst”⁸.

Niestety nie wszystkie artykuły są dostępne polskiemu czytelnikowi. W przypadku pięciu z nich barierą może być język. Opublikowanie ich tylko w języku rosyjskim wydaje się być kontrowersyjne. Przydałyby się co najmniej polskie streszczenia. Wszyscy, którzy zajmują się myślą rosyjską, są z góry zobowiązani do znajomości języka, myślę jednak, że po książkę tę sięgną także inni czytelnicy. Dla nich może stać się ona początkiem przygody ze Wschodem i sprostować do nauki języka Dostojewskiego. Czytając teksty w oryginale, możemy bowiem faktycznie znaleźć się najbliżej „ducha” rosyjskości. Rosjanie często podkreślają, że ich kultura jest kulturą słowa.

Jak zauważa Marek Styczyński, autor tekstu *Polskie badania filozofii Mikołaja Bierdiajewa. Próba systematyzacji*, badaczy filozofii rosyjskiej jest coraz więcej, sytuację tę obrazuje słowami Justyny Kurczak: „Nie znaczy to oczywiście, byśmy mieli do czynienia z modą na rosyjski renesans, porównywalną do mody na Nietzschego, postmodernizm czy Wittgensteina. Nie jest tak i nie powinno być to powodem zmartwień. Jeśli zainteresowanie pewnym zjawiskiem przeradza się w modę, nieuchronnie pojawiają się wątpliwości, co do autentyczności motywacji: i odwrotnie: jeśli nie wspomagane przez modę, utrzymuje się przez dłuższy czas, może to świadczyć o jej szczeroci i głębi”⁹.

⁸ M. Bohun, *Na drodze do syntezy*, (w:) *Polskie badania filozofii...*, s. 240.

⁹ J. Kurczak, *Polish Studies in Russian Thought*, „Studies In East European Thought” 2002, nr 1–2.

Przyczyn, dla których idee wschodnich sąsiadów interesują Polaków szczególnie, jest wiele: od osobistych po *stricte* naukowe. Jak pisze Walicki w swojej książce *Zarys myśli rosyjskiej. Od Oświecenia do renesansu religijno-filozoficznego*: „Moje zainteresowanie myślą rosyjską zrodziło się ze świadomości, że empatyczne zrozumienie kultury rosyjskiej ma żywotne znaczenie dla Polaków. [...] Wbrew rozpowszechnionemu pogładowi o rzekomej wrogości Polaków do wszystkiego, co rosyjskie, nawet w epoce rozbiorowej istnieli w Polsce uczeni i pisarze w pełni doceniający, a czasem nawet podziwiający wielkie tradycje rosyjskiej inteligencji, pojmujący swe zadanie jako budowanie mostów intelektualnych między Rosją a Zachodem”¹⁰.

Niewątpliwie wielu współczesnych polskich badaczy pociąga myśl rosyjska ze względu na wspólne korzenie słowiańskie, a także wspólne losy obu narodów. Historia nie oszczędziła ani Polaków, ani Rosjan. Do dziś relacje są bardzo emocjonalne i wyraziste, przeżywane na gruncie politycznym i historycznym. Potrzeba wzajemnego rozumienia się jest ważnym postulatem badań nad filozofią rosyjską. Jest to wymiar praktyczny, na który zwraca uwagę wielu polskich myślicieli. Określanie wzajemnych stosunków wynika z położenia geopolitycznego Polski. Słusznie piszą w uwagach końcowych redaktorzy tej publikacji, że Rosja, mimo iż jest nam bliska geograficznie, to wciąż jest daleka i nieznaną mentalnie.

Polskie badania filozofii rosyjskiej. Przewodnik po literaturze jest rzetelną publikacją. Czytelnik po zapoznaniu się z książką nie poczuje się oszukany. Bogactwo zaprezentowanej tam literatury oddaje stan badań nad filozofią rosyjską. Jest to udana próba syntezy dotychczasowej literatury na temat przedmiotu. Zapowiedź kontynuacji jest godną pochwały i myślę, że wszyscy, którzy przekonali się do tej części, będą czekać z niecierpliwością na pojawienie się następnej.

Beata Zielewska-Rudnicka

¹⁰ A. Walicki, *Zarys myśli rosyjskiej. Od Oświecenia do renesansu religijno-filozoficznego*, Kraków 2005, s. 10.